

DE COM EL FRANQUISME VA BOMBARDEJAR ESCOLES: EL CAS DE L'ESCOLA DEL MAR I EL LICEU ESCOLAR

Per Ferran Aisa¹

L'aviació feixista, ja fos de procedència alemanya o italiana, es va dedicar a sembrar el terror amb el bombardeig de les ciutats obertes. La discriminació dels objectius va causar nombroses víctimes entre la població civil i va enrunar centenars de cases. Entre les víctimes del bombardeig hi ha edificis escolars i molts alumnes i mestres que en hores lectives estaven desenvolupant tasques escolars. En aquest darrer cas cal citar el Liceu Escolar de Lleida o l'Escola de Refugiats de Sant Felip Neri de Barcelona. D'una altra banda hem de parlar de l'Escola del Mar, aleshores per seguretat traslladada al Roser de Montjuïc, que fou destruïda per un bombardeig massiu sobre la Barceloneta.

LLEIDA

Per antiguitat de fundació correspon que parlem del Liceu Escolar de Lleida, tot un referent de la història de l'educació catalana. Es tracta d'una escola nascuda l'any 1906 per l'empenta de Frederic Godàs i Legido (Lleida, 1879-Senailac-Occitània, 1920), mestre que va saber crear un gran centre pedagògic de caràcter laic i d'avantguarda a les terres de ponent. El Liceu Escolar fou com un vaixell que navegava pel Segre amb tota una càrrega romànti-

ca de pedagogia. Un vaixell que va anar sembrant arreu dels pobles lleidatans l'afany educatiu amb la intenció de crear una escola nova. D'aquesta empenta pedagògica van néixer les sucursals del Liceu Escolar a pobles com Almacelles, Balaguer, Bellcaire d'Urgell, Castellserà... La pedagogia innovadora del Liceu Escolar va sacsejar l'esmortèida capital del Segre que, en aquella època, era dominada pel catolicisme i el conservadorisme polític, per convertir-la en un temple laic on els alumnes, seguint la consigna d'Horaci, aprenien delectant-se. Després dels Fets de la Setmana Tràgica, l'Església i els partits conservador (incloent-hi la Lliga Regionalista) van criminalitzar l'Escola Moderna i les escoles laiques com a inductors de l'ateisme i de l'anticlericalisme del poble. La reacció catòlica va organitzar nombrosos actes contra les escoles laiques a tot Espanya. Els conservadors catòlics de Lleida van celebrar un míting contra aquestes escoles el 20 de març de 1910 als Camps Elisis, *el Diario de Lérida*, clamava: "¡Abajo las Escuelas sin Dios! Mitin contra las escuelas laicas!" Però el Liceu Escolar va continuar el seu periple educatiu amb un èxit impactant. La construcció del modern edifici escolar del carrer Blondel, sota els auspicis de pedagogs com Pestalozzi, va generar les ires dels enemics de la llibertat, que van combatre

1939-Entrada tropes franquistes.

amb tots els seus mitjans l'obra modèlica de Godàs, que va haver de fer front a les nombroses crítiques i als atacs dels sectors més intolerants de la societat, que s'oposaven a la modernitat pedagògica i, sobretot, s'enfrontaven al model de laïcisme escolar. Godàs se'n va sortir i la seva escola no solament fou una fita per als lleidatans de la capital, sinó també per a moltes famílies de les comarques de ponent que feren del Liceu Escolar la seva escola.

Frederic Godàs, home d'idees republicanes i lliberals, en matèria educativa era admirador de Pablo Montesino, Francisco Giner de los Ríos, Pau Vila i, entre d'altres, Francesc Ferrer i Guàrdia. La concepció pedagògica de Godàs era completament oberta als nous temps, cosa que la feia extensiva més enllà de les seves aules, d'aquí les conferències extraescolars i la creació de les diverses sucursals escolars. Godàs tenia la convicció que la veritable fraternitat no exigia baixar fins a la incultura del neci, sinó aixecar els altres al mateix nivell cultural del savi. El Liceu Escolar va aconseguir crear una escola completament d'avantguarda, on els plantejaments pedagògics de Rousseau, Pestalozzi, Fröbel, Montesinos o Montessori eren presents en l'educació dels nens i de les nenes. El Liceu Escolar fou la primera escola nova de Lleida i una de les primeres que hi va haver d'aquest ideal renovador a Catalunya. Hem de situar el Liceu Escolar de Godàs a l'altura de les experiències modèliques privades que van realitzar les escoles fundades per mestres com Pau Vila, Joan Bardina, Josep Palau Vera, Alexandre Galí o Manuel Ainaud.

El Liceu Escolar fou una escola on l'educació del nen i la nena era activa, on l'alumne era el centre del procés educatiu que es desenvolupava dins d'un ambient completament alegre, tolerant i democràtic. Frederic Godàs, alhora d'inaugurar l'edifici del carrer Blondel, escrigué al número 56 (maig de 1913) del *Boletín del Liceo Escolar*:

“Nuestro colegio lleva el nombre de LICEO, esto es, el de aquella brillante Escuela que fundara Aristóteles a orillas del Illiso. A orillas del Segre hemos levantado nuestra casa. Ni Lérida es Atenas, ni tenemos nosotros las alas del Maestro. Pero ¿será ello obstáculo para que, fortaleciéndonos en el símil que nos brinda el recuerdo, a orillas del río, laboremos siempre, siempre, con una firme, serena inextinguible devoción?”

El Liceu Escolar és doncs l'obra del seu director Frederic Godàs Legido, un personatge posseït d'una gran força creativa, capaç de transmetre-la als seus deixebles amb pura energia emancipadora. L'escola va viure la seva etapa d'or entre l'any 1913 en què s'inaugurà l'edifici del carrer Blondel i l'any 1920 data de la mort de Frederic Godàs. La col·laboració principal la va trobar en la seva esposa Victorina Vila i Badià (Albesa, 1883-Mèxic, 1962), mestra i professora de música, que fou directora de l'Escola Minerva de nenes a Lleida. Els col·laboradors principals del mestre lleidatà, a més de la seva esposa, foren el republicà Humbert Torres (primer alcalde popular de Lleida i pare del poeta Màrius Torres), el mestre de la Normal Enric Arderiu, el seu germà Benigne, Gabriel Ramón,

Aviació italiana, els Savoia Marchetti S. M. 79.

Enric Amorós, Josep Plana, Francisco Sancho, Josep Estadella, Enrique Gómez, Ramon Currià i Lluís Valeta. A partir del curs 1917-18 s'incorporen al claustre de mestres i professors joves inquiets lleidatans i aragonesos que destacaran poc després en el camp de la política i la lluita social com Víctor Colomer, Joaquim Maurín, Felipe Alaiz, Anton Sabater Mur, Francisco Moles i els fills del fundador de l'escola Frederic i Elvira. Els joves mestres van militar a les files republicanes, a la CNT i al POUM.

El magnífic edifici del Liceu Escolar, dissenyat per l'arquitecte Francesc Morera, constava de tres plantes, totes obertes als quatre vents. La façana principal donava al carrer Blondel i les altres tres eren orientades al Segre i a l'horta lleidatana. Des de les finestres de l'escola es disposava d'una bona vista sobre el riu i sobre una Lleida encara molt rural. L'obertura de l'edifici als quatre vents mantenia sempre les aules ben ventilades i amb llum natural, cosa que resultava positiva per a la salut dels alumnes. Al frontispici de la façana principal s'hi podia llegir el nom dels principals "patrons" del Liceu Escolar, es tractava dels grans mentors pedagògics: Rousseau, Fröbel, Spencer, Montesino, Vives i Llull, i, a dalt de tot, rematant l'edifici, al peu del paraploms, el rostre de Pestalozzi. Ells, els "patrons", havien de guiar i orientar mestres i alumnes cap a una gran tasca educadora. Una escola feta amb la idea de treballar per l'educació dels homes i de les dones de demà. El nou edifici escolar ocupava una

àrea de 480 metres quadrats, al seu voltant tres espaiosos patis envoltaven l'edifici, els quals eren destinats al descans i a l'esbarjo dels alumnes. La planta baixa constava de dues aules i un pati independent per a la secció de noies, ja que, seguint la tradició de l'època, les classes no eren mixtes. En aquesta planta hi havia el vestíbul, la sala de música, la recepció i les cinc aules destinades a primera ensenyança i comerç i un pati cobert i completament independent dels anteriorment citats. Als baixos de l'edifici hi havia els menjadors per a mestres, professors i alumnes; i, a més, s'hi havien encabint els serveis de la casa: cuina, celler, magatzem i caldera de la calefacció central. Al primer pis hi havia les instal·lacions següents: sala de visites, administració, biblioteca, despatx del director, sala d'estudi, laboratori, tres aules i les habitacions particulars del director i al segon pis cinc aules, quatre grans dormitoris per als alumnes internats, sala de bany, dutxes i WC. Al tercer pis hi havia les habitacions dels professors que residien al Liceu, a més d'altres dependències, com dormitoris per al servei, el dispensari, el vestuari i el magatzem. Tots els departaments de l'escola rebien llum directa de l'exterior i l'aire entrava lliurement per les nombroses finestres de l'edifici. Una completa instal·lació de calefacció central ajudava a moderar la temperatura de les aules a l'hivern. L'editorial del butlletí número 56 de maig de 1913, exclamava:

"Ya tenemos casa. Y la nuestra es algo más que el familiar cobertizo bajo el cual hallamos de compartirnos el

pan, libres de las necesidades atmosféricas y de la apremiante silueta del casero. Templo, más que casa, fue concebido en el misterio de una profunda devoción y levantando en el misterio de una férrea voluntad.”

A la prematura mort de Godàs l'escola va continuar la tasca educadora del centre següent, amb més o menys encert, el camí marcat pel seu fundador. Aquesta segona etapa s'acaba l'any 1928, quan la família Godàs es desfà de l'escola, que va passar a altres mans que van desenvolupar primer una educació més tradicional d'acord amb el sistema edu-

El Liceu Escolar va desaparèixer quan l'atac aeri de l'aviació feixista sobre Lleida va destruir-lo alhora que hi morien nombrosos alumnes i una mestra que en aquella hora de la tarda eren a classe.

catiu marcat per la dictadura de Primo de Rivera i, posteriorment, més oberta d'acord amb els anhels pedagògics de la II República Espanyola. L'escola va restar oberta durant la Guerra Civil, període en què col·labora en l'obra revolucionària del CENU. El Liceu Escolar va desaparèixer, definitivament, el 2 de novembre de 1937, quan l'atac aeri de l'aviació feixista sobre Lleida va destruir-la, alhora que hi morien nombrosos alumnes i una mestra que, en aquelles hores de la tarda, eren a classe.

Lleida va patir el primer atac aeri més important de la seva història el dia 2 de novembre de 1937, quan faltaven cinc minuts per a tres quarts de quatre de la tarda, quan Els Savoia Marchetti S. M. 79, de l'Aviazione Legionaria Italiana, van bombardejar el centre de la ciutat. En un atac sorpresa van llançar 12.600 quilos de bombes sobre la població indefensa que al seu pas van deixar un rastre de mort i destrucció que recorria la plaça de Catalunya, el carrer Blondel, el carrer Major, la plaça de la Sal, la Rambla de Ferran i que, després de girar a l'entrada del riu a la ciutat, va continuar pel Cap Pont, tot deixant rere seu una gran tragèdia humana, abans de retornar cap a la base aèria de Sòria. Dos edificis escolars van patir el bombardeig, el Colegio Ibérico de la Rambla Ferran i el Liceu Escolar de l'avinguda Blondel. Segons els historiadors Josep Maria Solé Sabaté i Joan Villarroya, en el seu llibre *España en llamas, la guerra civil desde el aire*, més de 60 alumnes del Liceu Escolar de 9 a 13 anys van quedar sepultats sota les runes de l'edifici enderrocat per les bombes feixistes. El periòdic comunista UHP (4-11-1937) citava el nom de la mes-

tra Dolors Padró Rauret i de 21 alumnes, entre 10 i 13 anys, morts a conseqüència del bombardeig.

BARCELONA

L'any 1922 el Patronat Escolar de l'Ajuntament de Barcelona inaugurava a la Barceloneta l'Escola del Mar. Els motius de creació d'aquesta escola foren exposats en un comunicat de la Comissió de Cultura:

“L'Ajuntament de Barcelona ja fa temps que s'ha plantejat un dels problemes de la nostra infància, tal vegada el més greu i que urgeix més solucionar d'hora. La gran majoria dels nois de Barcelona es troben en estat de pobresa orgànica tal, que fa que siguin predisposats a les malalties més greus; malalties moltes d'elles, que ja duen avui en estat latent, i que no esperen sinó factors propicis i determinants que les ajudin i les posin de manifest.”

La Comissió de Cultura havia posat en marxa la campanya “Banys de mar per als alumnes de les escoles de Barcelona”, per combatre totes les malalties infantils incloent-hi la tuberculosi. Un dels principals mentors d'aquest tipus d'escola a l'aire lliure era el metge Lluís Sayé. L'Ajuntament de Barcelona següent aquests consells higiènic i de salut ja havia creat el 1914 l'Escola del Bosc a Montjuïc, les institucions de cantines a diverses escoles, les colònies escolars i els banys de mar per els escolars municipals.

El director de l'Escola del Mar fou el mestre Pere Vergés i Farrés (Barcelona, 1896-1970). L'escola va ser edificada a la platja anomenada –aleshores– dels Pescadors, al final del carrer Almirall Aixada. Josep Goday va projectar un edifici tot de fusta, en una posició semblant als xamfrans de l'Eixample i sostingut sobre uns pilars que l'allunyaven de la humitat del sòl. En un opuscle de la Comissió de Cultura es conceptuava les característiques d'aquesta escola i quina era la seva finalitat: “*que L'Escola del Mar no és altra cosa una escola a ple aire emplaçada a la platja.*” La missió pedagògica consistia a fer el màxim nombre de classes a la vora del mar i, si era possible, els alumnes anirien només amb el vestit de bany.

L'Escola del Mar fou molt valorada pels pedagogs, tant del país com estrangers, i entre els visitants il·lustres hi ha Albert Einstein, que hi anà durant la seva estada a Barcelona el 1923.

“Memòria, Dignitat i Vida” de l'escultor lleidetà Agustí Ortega a prop del lloc que ocupava l'escola.

L'entrada a l'escola era a les vuit del matí, a les nou esmorzaven, a continuació es feia una classe a l'aire lliure, d'onze a dotze gimnàstica i natació (quan feia bon temps). Després de dinar descans a la platja i a la tarda jocs i estudi a les aules, berenar i a les cinc sortida de l'escola. Els alumnes disposaven d'una barca, *Nausica*, amb un vigilant que feia tasques de socorrista. Aquest centre escolar municipal va publicar la revista *Garbí*, que recollia fins i tot estudis de meteorologia subministrats per l'Observatori Fabra, i va editar llibres adreçats als seus alumnes, com ara, *L'Escola del Mar*, *El Llibre del Mar*, a *Les representacions de titelles a l'Escola del Mar*, *La vida social a l'Escola del Mar*, etc. L'Escola del Mar fou molt valorada pels pedagogs tant del país com de l'estranger que la visitaven sovint i entre els visitants més il·lustres figuren el matemàtic Albert Einstein, que hi anà durant la seva estada a Barcelona al febrer de 1923, i el president Francesc Macià a l'estiu de 1931.

L'Escola del Mar va ser bombardejada el 12 de gener de 1938, cosa que va significar la desaparició de l'emblemàtic edifici, si bé no hi hagueren víctimes ja que afortunadament l'escola s'havia traslladat per precaució al Roserar de Montjuïc. Les bombes feixistes van continuar fent estralls sobre diverses escoles barcelonines i el 30 de gener de 1938 l'aviació italiana va bombardejar la zona de la Catedral

i un projectil caigué sobre l'escola de nens refugiats de Sant Felip Neri amb el resultat de més quaranta morts, la majoria d'ells infants.

CONCLUSIÓ

Ni el Liceu Escolar de Lleida ni l'Escola del Mar de la Barceloneta no van tornar-se a edificar mai més en el seu emplaçament original. Victorina Vila i la seva filla Elvira Godàs van continuar la tasca pedagògica a Mèxic on van viure exiliades, mentre que Frederic Godàs i Vila (militant del POUM) fou detingut, condemnat a mort i commutada la pena per trenta anys de presó. Quan en va sortir va muntar l'escola Petit Món a Castelldefels. L'any 1948 l'Ajuntament franquista barceloní va instal·lar la nova Escola del Mar al carrer Gènova, 12, a la barriada del Guinardó.

¹Ferran Aisa és autor dels llibres: *Mestres, renovació i avantguarda pedagògica a Catalunya*, Edicions de 1984, Barcelona, 2008) i *El Liceu Escolar de Lleida*, Fonoll, Juneda, 2013.